

СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ БОНІТЕТУ ҐРУНТІВ ТА ПИТАННЯ ЙОГО ОБ'ЄКТИВНОСТІ

Смага І.С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Висвітлено сфери застосування бонітету ґрунтів у практиці регулювання земельних відносин. Визначено диференціальний рентний дохід при вирощуванні зернових культур в різні часові періоди та бонітетні показники ґрунтів у розрізі природно-сільськогосподарських і адміністративних районів Чернівецької області. Показано специфіку впливу бонітету агропромислових груп ґрунтів земель сільськогосподарського призначення на величину їх нормативної грошової оцінки за різною інформаційною базою. Прослідковано залежність диференціального рентного доходу від бонітетної та еколого-агрохімічної оцінки ґрунтового покриву. Наведено причини зниження чинних бонітетних показників ґрунтів орних земель.

Ключові слова: бонітет ґрунту, грошова оцінка земель, еколого-агрохімічний бал, основні критерії бонітування, модифікаційні критерії бонітування, природно-сільськогосподарський район, диференціальний рентний дохід, кореляційні зв'язки.

Постановка проблеми. Перехід до ринкових форм і методів господарювання в аграрному секторі економіки, та очікуване запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення зумовлюють нагальну потребу в отриманні об'єктивних даних щодо показників оцінки земель, зокрема їх кадастрової вартості та бонітету. Якість земель – важливий фактор організації раціонального використання й управління земельними ресурсами та підвищення економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чинні показники бонітетів ґрунтів було отримано ще в 1993–95 рр. Зважаючи на важливу роль даного комплексного показника якості ґрунтів у практиці регулювання земельних відносин, дослідниками запропоновано велику низку наукових розробок щодо удосконалення методичних основ бонітетної оцінки ґрунтів як окремого земельно-оціночного заходу для масштабів всієї держави [1]. Вивчення кореляційних зв'язків між нормативною грошовою оцінкою і бонітетом орних земель в розрізі адміністративних областей України та окремої області показало суперечливі результати – невідповідність нормативної грошової оцінки земель бонітету ґрунтів [2] та тісний кореляційний зв'язок між ними [3]. Проте, питання об'єктивності бонітету та взаємозв'язку його з грошовою оцінкою земель сільськогосподарського призначення в сучасних умовах потребує подальшого вивчення.

Метою статті було проаналізувати сучасні сфери застосування, проблеми об'єктивності бонітетної оцінки ґрунтів сільськогосподарських угідь та її роль у формуванні сучасних земельно-кадастрових даних.

Виклад основного матеріалу. Природну диференціацію ґрунтового покриву за якістю відображає бонітет агропромислових груп ґрунтів, від якого в значній мірі залежить ефективність вирощування сільськогосподарських культур. За результатами останнього туру робіт з бонітування ґрунтів України (1993–95 рр.) отримано часткові бонітети усіх агрогруп ґрунтів та складено шкали бонітування у кожному з 197 природно-сільськогосподарських районів України.

Бонітет ґрунтів знайшов реальне застосування в практиці землекористання періоду здійснення земельної реформи (паювання земель, визначення втрат сільськогосподарського виробництва від відчуження земель, нормативна грошова оцінка агропромислових груп ґрунтів в розрізі окремих угідь тощо). За величинами бонітету можливо встановити найбільш потенційно родючі ґрунти окремих територій, визначити їх сприятливість щодо вирощування окремих сільськогосподарських культур, необхідність проведення заходів покращення тощо.

Агрохімічний та еколого-агрохімічний бали включаються до агрохімічного паспорту поля та визначаються обласними центрами ДУ «Інститут охорони ґрунтів України» на землях сільськогосподарського призначення з періодичністю 1 раз на 5 років за чинним нормативним документом [4]. Вони використовуються для розробки заходів з підвищення родючості ґрунтів, систем удобрення культур та вибору земельних масивів для вирощування екологічно чистої продукції рослинництва. Зазначимо, що еколого-агрохімічний бал враховує забезпеченість поживними речовинами та фактичний якісний стан земель за екологічними чинниками, зокрема наявністю важких металів, радіонуклідів, залишків пестицидів.

Прослідкуємо узгодженість середньозважених показників якості ґрунтів та диференціального рентного доходу з орних земель при вирощуванні зернових культур в розрізі природно-сільськогосподарських районів Чернівецької області. Його натуральні величини станом на 1995 рік розраховали за нормативами дохідності орних земель та кадастровою ціною на зерно, яку було прийнято при проведенні останнього туру робіт з економічної оцінки земель [5], а станом на 2017 рік – за нормативами капіталізованого рентного доходу [6] та середньою ціною реалізації зерна в Україні за 2011–15 рр.

Диференціальний рентний дохід, який отримувався за результатами господарської діяльності аграрних підприємств з вирощування зернових та зернобобових культур без кукурудзи станом на 1.07.1995 р. в Чернівецькому, Кіцмансько-Кельменецькому та Сокирянському районах був на 1,8 ц/га та в 1,5 і в 2 рази вищим відповід-

Таблиця 1

**Показники якості та нормативи дохідності орних земель Чернівецької області
в розрізі природно-сільськогосподарських районів**

Природно-сільськогосподарський район	Диференціальний рентний дохід, ц/га зерна		Бал бонітету	Еколого-агрохімічний бал
	1995 р.	2017 р.		
Кіцмансько-Кельменецький	9,4	6,8	63	39
Сокирянський	9,3	4,3	43	40
Чернівецький	6,0	4,2	39	32
Сторожинецький	3,7	3,4	33	31
Путильський	-	2,3	25	28
По області	8,19	-	50	37

Джерело: [7-10]

но, ніж розрахований за нормативами капіталізованого рентного доходу і ціною реалізації зерна станом на 1.03.2017 року. Для Сторожинецького природно-сільськогосподарського району відмінності в зазначені часові періоди були мінімальними. Рівень родючості ґрунтів орних земель Путильського природно-сільськогосподарського району на період проведення нормативної грошової оцінки земель за методикою 1995 року не забезпечував формування диференціального рентного доходу, а згідно з методикою 2016 року його величина складає 2,3 ц/га.

Чітко проявляється закономірність зростання диференціального рентного доходу на орних землях Чернівецької області в розрізі природно-сільськогосподарських районів в дані часові періоди з підвищенням якісних показників ґрунтів. Зауважимо, що величина диференціального рентного доходу по Кіцмансько-Кельменецькому природно-сільськогосподарському району 6,8 ц/га зерна відповідає нормативній грошовій оцінці ріллі 40461 грн./га (станом на 1.03.2017 року), що є одним з найвищих показників в Україні [6]. Бал бонітету ґрунтів орних земель цього району теж один з найвищих в Україні.

У всіх природно-сільськогосподарських районах, крім Путильського, середні значення еколого-агрохімічного бала виявилися нижчими, ніж бала бонітету. Зі зниженням його величини диференціальний рентний дохід теж знижується.

В розрізі адміністративних районів Чернівецької області середньозважений еколого-агрохімічний бал є значно нижчим ніж бал бонітету, за

виключенням Сторожинецького та Путильського районів (табл. 2). Найвищий бонітет та еколого-агрохімічна оцінка притаманні ґрунтам Кіцманського та Заставнівського районів, в структурі ґрунтового покриття яких переважають чорноземи опідзолені. Нижчі параметри показників агрохімічних властивостей та екологічного стану ґрунтів даних районів зумовлюють значно нижчі величини еколого-агрохімічного бала. Зазначимо, що величини еколого-агрохімічного бала в розрізі адміністративних районів області менше різняться між собою, ніж бала бонітету. Це може бути зумовлене близьким рівнем хімізації землеробства. Вищим показником бонітету відповідає вища дохідність ґрунтів, представлена диференціальним рентним доходом за ефективністю вирощування зернових та зернобобових культур. Встановлено наявність статистично значущих кореляційних зв'язків високої тісноти між диференціальним рентним доходом та бонітетом ґрунту ($r = 0,84$) і еколого-агрохімічним балом ($r = 0,87$). Таким чином, чітко проявляється залежність дохідності орних земель від їх якості в межах Чернівецької області. Найвищий диференціальний рентний дохід був отриманий в Заставнівському та Кіцманському районах – 11,3 ц/га, що відповідає найвищим показникам бонітетної (по 72 бали) та еколого-агрохімічної оцінки (42 бали і 40 балів відповідно).

Вартість землі як найважливішого елемента авансованого капіталу аграрних підприємств та першої передумови її природної основи здійснення господарської діяльності на даному етапі

Таблиця 2

**Показники якості та нормативи дохідності орних ґрунтів
адміністративних районів Чернівецької області**

Адміністративний район	Бал бонітету	Еколого-агрохімічний бал	Диференціальний рентний дохід, ц/га
Кіцманський	70	40	11,31
Заставнівський	71	42	11,29
Новоселицький	57	37	8,66
Хотинський	54	34	6,36
Сокирянський	42	34	8,87
Кельменецький	44	40	9,67
Глибоцький	42	33	5,58
Герцаївський	34	32	6,45
Сторожинецький	29	31	3,31
Вижницький	41	32	4,20
Путильський	26	28	0

Джерело: [7-10]

виражається через нормативну грошову оцінку. В умовах реформування земельних відносин та відсутності цивілізованого ринку земель в Україні прийнята рентна концепція нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, як і деяких інших категорій земель, не введених до ринкового обігу.

Грошова оцінка – це капіталізований рентний дохід із земельної ділянки [11]. Диференціальний рентний дохід, який створювався при вирощуванні зернових культур без кукурудзи було покладено в основу визначення величини нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення [5]. Для його розрахунку з 1 га орних земель по Україні станом на 1.01.1995 року було використано економічні показники вирощування зернових культур в аграрних підприємствах періоду з найвищою ефективністю виробництва та використання земель (1986–90 рр.). Після визначення диференціального рентного доходу по Україні, він визначався по адміністративних областях, районах та сільськогосподарських підприємствах окремо під різними видами сільськогосподарських угідь за даними економічної оцінки земель 1988 року. Таким чином, шляхом капіталізації диференціального рентного доходу отримувалася нормативна грошова оцінка земель на даних рівнях управління.

Грошова оцінка 1 га агровиробничої групи ґрунту під окремим сільськогосподарським угіддям на території підприємства розраховується, виходячи з грошової оцінки земель по підприємству та бонітету агровиробничої групи ґрунту і відповідного угіддя по підприємству. У зв'язку з таким алгоритмом розрахунку, відомі випадки, коли ґрунти з однаковим бонітетом, але розміщені в різних сільськогосподарських підприємствах одержували різні величини нормативної грошової оцінки внаслідок різного рівня інтенсивності землеробства, а отже й величини урожайності зернових та зернобобових культур. Таким чином, вона як і величина диференціального рентного доходу не зовсім об'єктивно відображали відмінності у природній продуктивності земель. Проте, ґрунти підприємств з однаковим диференціальним рентним доходом отримують різну величину нормативної грошової оцінки через різний бонітет.

Затвердження Кабінетом Міністрів України 16.11.2016 року нового нормативного документа привело методичні засади нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення у відповідність з вимогами Закону України «Про оцінку земель», спростило алгоритм розрахунків, а також створило сприятливі умови для суцільного проведення оцінки агровиробничих груп ґрунтів у межах природно-сільськогосподарських районів та масової оцінки земель сільськогосподарського призначення в масштабах держави [6]. Для кожного з природно-сільськогосподарських районів в усіх адміністративних областях та АР Крим в додатку до методики наведено нормативи капіталізованого рентного доходу в грн./га в розрізі окремих сільськогосподарських угідь. Нормативна грошова оцінка 1 га агровиробничої групи ґрунту в межах природно-сільськогосподарського району розраховується, виходячи з нормативу капіталізованого рентного доходу й бонітету відповідного угіддя по райо-

ну та бонітету агрогрупи ґрунту. Величина нормативної грошової оцінки будь-якої агрогрупи ґрунту в межах природно-сільськогосподарського району буде однаковою, незалежно від рівня інтенсивності землеробства, величини урожаю зернових і зернобобових культур та еколого-агрохімічного стану ґрунту в окремих суб'єктах господарювання. Проте, будь-які агрогрупи ґрунту з однаковим бонітетом, але розміщені в різних природно-сільськогосподарських районах отримують різну величину нормативної грошової оцінки. Таким чином, бонітет агрогрупи ґрунту безпосередньо впливає на величину її нормативної грошової оцінки як за методикою 1995 так і за методикою 2016 років.

З огляду на важливу роль бонітету в регулюванні земельних відносин та визначенні нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, доцільно визначити ступінь його об'єктивності на даний час. В якості критеріїв бонітетної оцінки були використані показники вмісту гумусу і фізичної глини в орному шарі та потужності гумусових горизонтів (основні критерії часткового бонітування), а також засоленість, солонцюватість, оглеєння та інші негативні властивості ґрунтів (модифікаційні критерії) [12]. Ця інформаційна база була сформована за результатами проведення великомасштабних ґрунтових обстежень в кінці 50-х – на початку 60-х років та в процесі наступних їх коригувань у 70-80-х роках ХХ століття. Тому на момент проведення бонітетної оцінки в багатьох випадках відбулося істотне погіршення властивостей ґрунтів внаслідок недотримання ґрунтозахисних технологій вирощування сільськогосподарських культур, порушення основних законів землеробства тощо. Підраховано, що аграрні товаровиробники за рахунок використання природної родючості ґрунту отримують 79% своїх прибутків і лише 21% їх забезпечує сучасний рівень впровадження технологій [13]. Це зумовлює погіршення властивостей ґрунтів та зниження їх родючості.

Встановлено, що екстенсивне ведення землеробства, недотримання основних його законів, рекомєндованої структури посівних площ, збільшення частки енергонасичених культур, зменшення обсягів застосування органічних і мінеральних добрив у останні десятиліття зумовили втрати гумусу ґрунтами України в середньому 0,3-0,6 т/га щорічно [13], що зумовить зниження величини бонітету. Згідно з чинною методикою бонітування, бал бонітету за основними властивостями корегується через відповідні коефіцієнти на негативні властивості ґрунту, зумовлені як природними чинниками ґрунтоутворення, так і прогресуючим розвитком деградаційних процесів. Незважаючи на те, що вони проявляються на окремих обмежених територіях, площі кислих, солонцюватих, засолених ґрунтів постійно зростають. Найяві дані бонітету, які були встановлені більше 20-ти років тому назад не враховують такі ситуації в сільськогосподарському землекористуванні України.

Забезпеченість ґрунтів доступними формами поживних речовин, за умови сприятливості кліматичних умов, зумовлює рівень врожайів сільськогосподарських культур. Вміст лужно-гідролізованого азоту, рухомого фосфору та обмінного калію, що прийняті в якості критеріїв

агрохімічного бонітету ґрунтів визначаються обласними філіями ДУ «Інститут охорони ґрунтів» для кожного поля (земельної ділянки) в процесі агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення через кожні 5 років [4]. Параметри агрохімічних показників родючості ґрунтів у останні десятиліття мають тенденцію до зниження внаслідок інтенсивного використання, зниження обсягів внесення мінеральних та, особливо, органічних добрив [10; 14]. В зв'язку з цим, розрахований на їх основі агрохімічний бонітет – більш об'єктивно відображає сучасний стан ґрунтового покриву.

Нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення підлягає щорічній індексації, тобто її величини зростають рівномірно, незалежно від змін у якості та продуктивності ґрунтових ресурсів та ефективності вкладеного у виробництво капіталу. Наслідком такого прийому приведення оцінки до сучасного рівня стало зростання її величини при зниженні якості ґрунтових ресурсів.

Висновки. В Україні не дотримується встановлена законодавчо періодичність проведення бонітування ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення (1 раз на 5-7 років), а в практиці регулювання земельних відносин і визначення кадастрової оцінки земель використовуються дані бонітету агропромислових груп ґрунтів, отримані в 1993–95 рр., які не зовсім об'єктивні для територій з прогресуючими процесами деградації ґрунтового покриву. При еколого-агрохімічній паспортизації земель сільськогосподарського призначення оновлення показників ґрунтових властивостей здійснюється систематично, що дозволяє отримати більш об'єктивні значення агрохімічного та еколого-агрохімічного балів.

Проявляється чітка диференціація ґрунтів природно-сільськогосподарських і адміністративних районів Чернівецької області за балом бонітету та незначна відмінність – за еколого-агрохімічним балом. Між дохідністю орних земель та їх якісними показниками існує тісний кореляційний зв'язок. Найвищий диференціальний рентний дохід при вирощуванні зернових і зернобобових культур станом на 1.07.1995 року був отриманий в Заставнівському та Кіцманському районах – 11,3 ц/га, що відповідає найвищим показникам бонітетної (по 72 бали) та еколого-агрохімічної оцінки (42 і 40 бали відповідно).

Бал бонітету агропромислової групи ґрунту безпосередньо впливає на величину їх нормативної грошової оцінки в межах аграрного підприємства (методика 1995 року) та природно-сільськогосподарського району (методика 2016 року). Об'єктивні дані бонітету ґрунтів необхідні для отримання сучасних значень кадастрової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Бал бонітету агропромислової групи ґрунту безпосередньо впливає на величину їх нормативної грошової оцінки в межах аграрного підприємства (методика 1995 року) та природно-сільськогосподарського району (методика 2016 року). Об'єктивні дані бонітету ґрунтів необхідні для отримання сучасних значень кадастрової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Список літератури:

1. Медведєв В.В. Бонитировка и качественная оценка пахотных земель Украины / В.В. Медведєв, И.В. Плиско. – Харьков: Изд «13 типография», 2006. – 386 с.
2. Дмитренко В. Досвід грошової оцінки орних земель / В. Дмитренко, Ю. Махортов // Економіка України. – 1997. – № 11. – С. 48–54.
3. Хайнус Д.Д. Нові методичні підходи до визначення грошової оцінки сільськогосподарських угідь аграрних підприємств / Хайнус Д.Д. // Наук. вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. – Т. 16. – № 1(58). – Ч. 2. – 2014. – С. 214–220.
4. Методика агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення: [нормативний документ] / Ред. С.М. Рижук, М.В. Лісовий, Д.М. Бенцаровський. – К., 2003. – 64 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів / Практичний посібник з питань земельної реформи (збірник документів). – К., 1996. – 283 с.
6. Про затвердження методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 831. – Режим доступу: <https://zsu.org.ua>.
7. Економічна оцінка земель Чернівецької області. – Чернівці, 1989. – 160 с.
8. Технічна документація бонітування ґрунтів Чернівецької області. – Чернівці, 1994. – 383 с.
9. Сучасний стан ґрунтових ресурсів Чернівецької області: [навч. посібник] / В.О. Греков, В.І. Папіжук, М.В. Денисюк та ін. – Чернівці: Рута, 2007. – 36 с.
10. Денисюк М.В. Агрономічна служба Буковини. Шляхи розвитку і стан родючості ґрунтів / М.В. Денисюк, В.В. Лободовський, Ф.І. Дудка. – Чернівці, 2004. – 230 с.
11. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003р. № 1378-IV // Відомості Верховної Ради України від 09.04.2004. – № 15. – Ст. 229–231.
12. Методика бонитировки почв Украины / Л.Я. Новаковский, А.П. Канаш, А.И. Розумный [и др.]. – К., 1992. – 102 с.
13. Паленичак О.В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О.В. Паленичак // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 32–35.
14. Яцук І.П. Аналіз агроекологічного стану ґрунтів Житомирської області за допомогою методики еколого-агрохімічної паспортизації / І.П. Яцук // Збалансоване природокористування. – 2014. – № 2. – С. 107–110.

Смага И.С.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

СФЕРЫ ПРИМЕНЕНИЯ БОНИТЕТА ПОЧВ И ВОПРОСЫ ЕГО ОБЪЕКТИВНОСТИ

Аннотация

Приведены сферы применения бонитета почв в практике регулирования земельных отношений. Определен дифференциальный рентный доход при возделывании зерновых культур в разные часовые периоды и бонитетные показатели почв в разрезе природно-сельскохозяйственных и административных районов Черновицкой области. Показана специфика влияния бонитета агропроизводственных групп почв земель сельскохозяйственного назначения на величину их нормативной денежной оценки за различной информационной базой. Исследовано зависимость дифференциального рентного дохода от бонитетной и эколого-агрохимической оценки почвенного покрова. Наведены причины снижения действующих бонитетных показателей почв пахотных земель.

Ключевые слова: бонитет почвы, денежная оценка земель, эколого-агрохимический балл, основные критерии бонитировки, модифицированные критерии бонитировки, природно-сельскохозяйственный район, дифференцированный рентный доход, корреляционные связи.

Smaga I.S.

Chernivtsi National University by Yu. Fedkovych

SOIL ESTIMATION APPLYING SPHERE AND QUESTIONS OF ITS OBJECTIVITY

Summary

Soil estimation applying sphere in regulation of land relations practice are presenting. Differential rent income at cultivation of grain crops during the different time periods is defined and estimation indicators of soils in a section of natural and agricultural regions and administrative districts of Chernivtsi Region are investigated. The specifics of influence of soil estimation for agroproduction groups of agricultural lands soils on a size of their standard monetary assessment with different information base are observed. Dependence of differential rent income from soil estimation and ecological and agrochemical estimation of a soil cover were analyzed. The reasons of decreasing in the current soil estimation indicators of arable lands are given.

Keywords: soil estimation, monetary assessment of land, ecological and agrochemical point, main criteria of soil estimation, modification criteria of soil estimation, natural and agricultural region, differential rent income, correlation.